

2000 Sonrası Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Cem Engin¹
Zeynep Yurtgün²

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Engin, C. & Yurtgün, Z. (2025). 2000 Sonrası Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 23-34.

Öz

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları geliştirmekte olan ülkelerde çok önemli bir yatırımdır. Yatırım yapacağı ülkeye istihdam, yeni teknoloji ve AR-GE gibi yatırımlar yaparak ülke ekonomisini iyileştirici katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Portföy yatırımları kısa sürede çok kâr elde etmek için faiz oranı yüksek geliştirmekte olan ülkelerin başta bütçe açıklarını azaltmak üzere ülkeye çekmiş oldukları yabancı sermayedir. Bu tür yatırımlar siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ortaya çıkması halinde ilgili ülkeden kaçabilmektedir. Türkiye geliştirmekte olan bir ülke olduğundan doğrudan yabancı sermayeyi ülkesine çekmek için birçok çalışmalar, teşvikler yapmıştır. Türkiye 2000’li yıllar ve sonrasında yaptığı iyileştirmeler ve teşviklerden dolayı doğrudan yabancı sermaye yatırımları diğer yıllara göre artış göstermiştir. 2000’li yıllardan sonra Türkiye’de yatırım imalat sanayiden hizmetler sektörüne doğru kaymıştır. Son yıllarda ise devletin özelleştirme politikasıyla birlikte yabancı yatırım girişleri devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Türkiye Ekonomisi, Portföy Yatırımları

Jel Sınıflaması: E22, F21, F32

Development of Foreign Direct Investments in Turkey After 2000

Abstract

Foreign Direct Capital investments is a very important investment in developing countries. It is thought that it will contribute to Decelerating the country's economy by making investments such as employment, new technology and R&D in the country where it will invest. Portfolio investments are foreign capital that developing countries with high interest rates have attracted to the country primarily to reduce budget deficits in order to make a lot of profit in a short time. Such investments can escape from the relevant country in the event of political and economic instabilities. Since Turkey is a developing country, it has carried out many studies and incentives to attract foreign direct capital to its country. Due to the improvements and incentives made by Turkey in the 2000s and later, foreign direct capital investments have increased compared to other years. After the 2000s, investment in Turkey has shifted from the manufacturing industry to the services sector. In recent years, foreign investment inflows have continued with the state’s privatization policy.

Keywords: Foreign Direct Investments, Turkey Economy, Portfolio Investments

Jel Classification: E22, F21, F32

¹Dr. Öğretim Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, e-posta: cemenginn@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4812-6887.

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, e-posta: zeynepyurtgun@gmail.com, ORCID: 0009-0007-2439-0129.

1. Giriş

Yabancı sermaye yatırımları kısa vadeli ve uzun vadeli olmak üzere temelde iki gruba ayrılır. Söz konusu yabancı sermaye yatırımlarından tercih edileni uzun dönemli yabancı sermaye yatırımları olup; diğer bir ifadeyle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Doğrudan yabancı yatırımlar dünyada ekonomik büyüme açısından çok önemli bir vasıta olduğu bilinmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapacak girişimciler ülkeye sermaye haricinde yeni teknolojiler, yeni üretim yöntemleri ile birlikte istihdamda artış, yurt dışındaki pazarlara açılma ve birçok imkânı da sağlamaktadırlar. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile birlikte ortaya çıkan avantajlara sahip olabilmek için gelişmekte olan ülkeler ilgili yabancı sermaye mevzuatlarında gerekli düzenlemeleri yapmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik beklentilerine ulaşabilmede doğrudan yabancı yatırımlar çok önemlidir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi tasarruf eğilimi oldukça düşüktür. Özellikle başta bütçe açığı ve cari açık gibi açıkların azaltılması ve küçük ve orta ölçekli işletmeler başta olmak üzere finansman ihtiyacını karşılama noktasında portföy yatırımları önemli olabilir. Ancak ilgili ülkedeki siyasi istikrarsızlık ekonomik istikrarsızlığın tetiklenmesine ve böylece portföy yatırımları olarak gelen ve sıcak para olarak adlandırılan söz konusu sermayenin kısa sürede ülkeden kaçmasına neden olması makro ekonomik politikaları olumsuz yönde etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu cihetle elbette ki portföy yatırımları da belli hususlar kapsamında önemli olsa da yaratacağı etkiler açısından öncelikli tercih edilen yabancı sermaye türü doğrudan yabancı sermaye yatırımları söz konusu olmaktadır.

Bu çalışmada yabancı sermaye yatırımları üzerinden portföy ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları kapsamında teorik bir çerçeve ele alınmış olup, bu kapsamda Türkiye’de 2000 sonrası gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin bilgiler aktarılmıştır. Sonuç bölümünde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sağlayacağı etkiler sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde düşünüldüğünde ne kadar önemli olduğu vurgulanarak dünya ekonomisindeki gelişmeler ışığında çeşitli sektörler yönünden çekilmesi gereken doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hangi alanlarda olabileceği yönünde alternatif politika önermeleri belirtilmektedir.

2. Literatür Taraması

Titiz 2018’de yayınladığı çalışmada Türkiye’deki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının son on beş yılda nasıl geliştiğine değinmiştir. Ayrıca ülkenin ekonomisi üzerindeki etkisine, siyasi istikrarına ve ülkelerin güven endeksi ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkinin yabancı yatırımlar için nasıl bir gelişme gösterdiğini değerlendirmektedir. Çalışmanın sonucu olarak Türkiye’nin dünya piyasasında yatırımcı çekmesi ve güven ortamını oluşturması için siyasi istikrarın sağlanması, hukuki alt yapının oluşturulması, istihdama destek vermesi ve teknolojik yatırım yapması gerektiği belirtilmiştir (Titiz, 2018).

Aktaş ve Cural 2021’de yayınladığı çalışmada Türkiye’nin 1980 dönemi sonrasında dış finansmana olan ihtiyaç ve dış finansman kaynaklarının gelişimi incelenmiştir. Çalışmada ekonomik serbestleşmenin getirdiği yabancı sermaye yatırımları istikrarlı bir yatırım olmamıştır. Gelen yatırımlar çoğunlukla portföy yatırımlar olduğu için dış finansman ihtiyacında istikrarlı bir yatırım olmadığı belirtilmiştir. Çalışmanın sonucu olarak dış borçlanmanın önemli nedeni yurt içi tasarrufların yetersizliğidir. Bu nedenle katma değeri yüksek olan üretim yaparak yurt içi tasarrufun artacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda istihdama, teknolojik gelişime ve üretime katkısı olacak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmek için siyasi istikrarın, ekonomik istikrarın sürekliliğini sağlamak ve hukuki alt yapı, vergi sisteminin iyileştirilmesinin önemi vurgulanmaktadır (Aktaş ve Cural, 2021).

Gökçeli 2024’de yayınladığı çalışmada gelişmekte olan ülkelerin yeni teknolojiye sahip olmak, istihdamı arttırmak, ihracatı arttırmak, tasarruf açığını azaltmak ve ekonomik büyümeyi arttırmak için yabancı yatırımcıya çeşitli teşvikler sağlandığını ifade etmektedir. Çalışmanın sonucunda Türkiye ekonomisi kapsamında bir bütün olarak baktığımızda yabancı sermayeye karşı olumlu bir yaklaşım sergilendiği açıklanmıştır (Gökçeli, 2024).

Değer 2022’de yayınladığı “Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme arası ilişkileri” çalışmasında kullandığı istatistiki datalar ile simetrik Toda-Yamamoto nedensellik analiz sonucu doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ekonomik büyümeye tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu belirtilmiştir. Asimetrik sonuçlarına göre ise Türkiye’nin ekonomik büyümesindeki negatif şoklar ile doğrudan yabancı sermayedeki negatif şoklar arasında iki yönlü ilişki olduğunu ifade etmiştir.

Yani Türkiye’nin ekonomik büyümesindeki şoklar doğrudan yabancı sermayeyi etkilerken, doğrudan yabancı sermayedeki negatif şoklarda Türkiye’nin ekonomik büyümesini olumsuz etkilediğini çalışmada açıklamıştır (Değer, 2022).

Beşoluk ve Keskin 2023’de yayınladığı çalışmasında Türkiye’nin 1996-2020 dönemi doğrudan yabancı yatırım girişi ve girişleri belirleyen faktörler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda ise Hacker ve Hatemi-J nedensellik testinde bulunan sonuçlara göre reel döviz kuru, dışa açıklık, kurumlar vergisi ve enflasyondan doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi olduğu belirtilmiştir (Beşoluk ve Keskin, 2023).

3. Yabancı Sermayenin Tanımı ve Kapsamı

Tarihsel süreç gelişiminde doğrudan yabancı sermaye yatırımının tanım olarak ortaya çıkışında iki önemli özellik vardır. İlk olarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını öncelikle gelişmiş olan ülkelerden az gelişmiş olan ülkelere tarafına yönlendmesidir. Diğer bir özelliğinde de, tek taraflı yabancı sermaye yatırımının az gelişmiş ülkelere gidişinin amacı, gelişmiş ülkelerin öncelikle hammadde (maden, petrol, yeraltı kaynak, doğal kaynak) kaynaklarından faydalanmak istemeleridir (Şener, 2008: 5). İfade etmiş olduğumuz bu hususlar bazı durumlarda ülke ekonomileri açısından istikrarsızlık yaratabilmektedir. Şöyle ki, kimi çok uluslu şirketler sahip oldukları büyük ölçekli mali güç nedeniyle bazı gelişmekte olan ülkelerde kendileri yönünden daha büyük ekonomik kazançlar ve birtakım avantajlar edebilmek için hükümetlerin uyguladıkları bazı politikalara müdahale etmek ya da değiştirmek yönünde girişimlerde bulunabildikleri ifade edilebilir. Bu durum bir istikrarsızlık kaynağı olarak ortaya çıkabilir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımları konusunda çizdikleri çerçeveyi çok iyi belirlemeleri gerekir.

Söz konusu ülkenin istihdamını artırıcı bir etken olmasının yanı sıra teknoloji transferi gerçekleştirilmesi o ülkenin makro kazanımlarını artırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kazanımlar aynı zamanda o ülkede beşeri sermayenin hızlanmasına ve diğer tarafta nitelikli işgücünün artmasına vesile olmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları bulundukları sektörü ileri ve geri yönlü besleyerek yeni istihdam alanlarının ekonomiye kazandırılması noktasında da olumlu bir etkiye bulunmaktadır.

Sermaye hareketleri günümüzde ekonomiler üzerinde gelişmelere doğrudan etki edebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelere tasarruf oranları yetersiz olması sebebiyle dış finansmanı her zaman gereksinim duymaktadır.

Yabancı sermaye kendi içinde iki gruba ayrılır. Birincisi, Portföy Yatırımlar ikincisi ise Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarıdır.

3.1. Portföy Yatırımlar

Portföy yatırımlar, yabancı arbitraj ya da hisse senedi ve benzeri sermaye piyasasının araçları veya para piyasasının araçlarına yapılmakta olan bir tür yatırımdır. Sıcak para hareketi adıyla da bilinir. Portföy yatırımlar, kısa süreli sermaye hareketi olduğu için ekonomiye katkılarının yanı sıra, aniden sermaye çıkışlarına da sebep olduğundan, ülkenin sıkıntı yaşadığı dönemlerinde para piyasalarında ekonomik istikrarsızlığa neden olabilmektedir. Gelişmekte olan bazı ülkeler tarafından bu durumlardan dolayı kısıtlayıcı tedbirlere uygulanabilmektedir (Erdil, 2007: 4).

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere bütçe açıkları ve cari açık gibi durumları azaltıcı etkide bulunması nedeniyle portföy yatırımları yüksek faiz politikasıyla cazip hale getirilen ve likiditesi yüksek olan bir finansman aracıdır. Amaç ise yüksek kazanç elde etmek olduğundan portföy yatırımlarının geldikleri ülkelere siyasi ve ekonomik istikrar ile beraber hukuk güvenliği de onlar için oldukça önemli bir durumdur (Engin ve Kızılkaya, 2017: 3).

Uluslararası finansın bir aracı olan portföy yatırımları, finansal ve ekonomik bunalıma karşı hassas ve savunmasızdır. Portföy yatırımları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına kıyasla piyasa düşüşlerine hızlı bir şekilde yanıt verir (Dziuba, 2012: 98).

2001’in Şubat ayı zamanında Türkiye’nin içinde bulunmuş olduğu finansal krizin nedeni ise “sıcak para” olarak bilinen kısa süreli ya da vadeli sermayenin siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle ülkeden çıkmasıdır. Bu durumun aynısı 1994’de Meksika, 1997 yılında Güney Doğu Asya ülkeleri ve 1998 yılında Rusya da bu durumlardan nasibini almıştır (Arıkan, 2006:8).

3.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, büyüme ve dış pazarlarda yer edinebilme motivasyonu ile birlikte herhangi bir işletmenin yapacağı üretimi kendi ülkesinin sınırları dışına çıkarmak ve yaymak için ülkesindeki merkezi haricinde diğer ülkelerde fabrikası kurması veya satın almasıdır. Dış yatırım ise finansal nitelikte ya da üretim ağırlıklı olarak yurt dışında üretim yapmaya yönelik yatırımlardır (Erdil, 2007: 6; Turaboğlu, 2015: 348).

Gelişmekte olan ülkeler sürdürülebilir kalkınmayı sağlayabilmek açısından doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemi büyüktür. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yatırım yaptığı ülkelere getirileri ülkenin ekonomisine önemli katkıları bulunduğu için gelişmekte olan ülkeler tarafından tercih edilen bir yatırımdır. Gelişmekte olan ülkeye getirdiği yeni teknoloji, istihdam, yeni üretimler, iş gücüne katkısı ve yeni fabrikalar kurması o ülkenin ihracatının da iyileşmesine katkıda bulunur. Yabancı yatırımların bir ülkeyi tercih etmesi için, üretimin bolluğu ve ucuz olması, pazar talebinin yüksek olması ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları için teşviklerin uygulanmasıyla birlikte politik istikrarın olması gerekmektedir (Alagöz, Erdoğan ve Topallı, 2008: 83).

Üretimin başlamasıyla ve iş gücünün üretim sürecine eklenmesi için gerekli sermaye stokunun hazır olması önemlidir. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerin ekonomileri için sermaye stoku büyük bir öneme sahiptir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, istihdamın artmasına ve iş gücü kalitesindeki artışa neden olduğu için gelişmekte olan ülkelerin ve az gelişmiş ülkelerin iş gücü piyasalarında ciddi olumlu dışsallıkları meydana getirir (Ceylan, 2025: 39).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) aracılığıyla gerçekleşir.

4. Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ)

Dunning'e göre çok uluslu işletmeler kaynak ülke dışında doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapmak suretiyle mal ve hizmet üretiminde bulunan uluslararası ölçekte yer alan şirketlerdir. Vernon çok uluslu şirketleri: "Farklı toplumları yapısında bulunduran ve büyük işletmeler grubunu kontrol eden ana şirket" şeklinde tanımlanmaktadır (Karakamış, 2019: 6-7).

Yabancı sermaye yatırımlarını gerçekleştiren ÇUŞ'ların üretim faaliyetlerini üç başlık altında toplamak mümkündür (Şener, 2008: 12-13);

- *Geriye Bağlı Üretim Faaliyeti:* Çok yatırım yapılan ülkenin doğal kaynaklarını kullanmak amacıyla kurulur. Özellikleri ise kendi sanayilerinin üretimi için ya da uluslararası pazarlara lazım olan hammaddeleri çıkarmaları, bu ham maddelerin işlenmesi ve satılması etkinliğinde bulunurlar. Örneğin; maden işletmeciliği ve petrol (Şener, 2008: 12-13).
- *İleriye Bağlı Üretim Faaliyeti:* Bu tür faaliyet asıl şirketin yabancı ülkedeki satış etkinliklerini ayarlamak için veya asıl şirketin kendi ülke pazarları az ve sınırlı olduğundan dolayı başka ülkelere yatırım yapma zorunluluğundan kaynaklı şirketler tarafından yürütülen faaliyetlerdir (Şener, 2008: 12-13).
- *Yatay Bağlı Üretim Faaliyetleri:* Ulus ötesi şirketler tarafından öncelikli olarak tercih edilen popüler faaliyettir. Yatırım yapılmış ülkede ki bağlı şirkete sermayenin yanında üretim için lazım olan teknolojiyi, teknik yardımı (know-how) ve iş gücü aktarımı yapılarak, bağlı şirketin asıl işletmenin üretim teknolojisi yönünde üretim yapmasını sağlar. Çoğunlukla oligopol yapıya ait olan ve yaptıkları yatırımlarla yabancı ülkelerdeki göreceli olarak maliyeti düşük üretim faktörleri ve Pazar imkanlarından yararlanmak için çabalayan bu şirketlerin amaçladığı, dünya çapındaki kârlarını en iyi en yüksek seviyeye getirerek rekabet avantajlarını yükseltmektedir (Şener, 2008: 12-13). Bu amaç küresel ölçekte önemli bir gelir kaynağını da beraberinde getirmektedir.

Çok uluslu şirketler, uluslararası dağıtım etkinliğinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte esas itibarıyla uluslararası ticarete ve üretime getirmiş oldukları yenilikler ön plandadır. Ayrıca çok uluslu şirketlerin araştırma-geliştirme (AR-GE) faaliyetleri oldukça yüksek düzeyde olup birçok yeniliklerin öncülüğünü yapmaktadırlar (Arıkan, 2006: 21).

5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Portföy Yatırımları Arasındaki Fark

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile portföy yatırımları arasındaki farklılığın en önemli olanı yabancı ülkedeki yatırımın yönetimiyle ilgilidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımında, yabancı ülkede kurulan şirket, asıl şirketin yönetimi altındadır. Genel olarak bu şirketin üst düzey yönetimi asıl şirket

tarafından gönderilen kişilerle oluşur. Diğer taraftan portföy yatırımlarında ise hisse senedi alım satımları, menkul kıymet yatırımları yaptığı için hisse senedi piyasaları üzerinde herhangi bir etkinliği söz konusu olamaz. Hisse senedi piyasaları ve dolayısıyla makroekonomik politikalar üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır (Şener, 2008: 13-14).

Bir diğer husus Doğrudan yabancı yatırımlarda ise, yatırımcıların ülkeye getirdikleri mevcut kaynakların haricinde yeni teknoloji ve know-how gibi, genellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini iyileştirecek yenilikleri de kendileriyle birlikte getirirler. Portföy yatırımlarında ise girdikleri ülkeye geçici olarak mali yönden rahatlatma sağlasa da herhangi bir kalıcı katkı sağlamamaktadır (Arıkan, 2006: 12).

Yabancı sermaye yatırımı üretim ve hizmet sektörüne doğru uzun dönemli yatırımlar yaparken, uluslararası portföy yatırımlarının ise bilindiği üzere çok değişken ve kısa sürelidir. Portföy yatırımlarının hedefi kısa dönemde yüksek kâr elde etmektir (Engin ve Kızılkaya, 2017: 2).

6. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Çeşitleri

6.1. Yönüne Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı

Yabancı yatırımcılar tarafından yurtiçi kaynaklara yönelik olarak gerçekleştirilen yatırımlar içe gelen yatırımlar olarak tanımlanmaktadır. Ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde yarattığı pozitif dışsallıklar nedeniyle en fazla üzerinde durulan yatırım türüdür. Yerli yatırımcıların yabancı kaynaklara yönelik gerçekleştirdikleri yatırımlar dışa giden yatırımları ifade etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir bölümünde sermaye çıkışlarının yaratabileceği olumsuzluklar göz önünde bulundurulduğu için bu tip yatırımlarla ilgili destekleyici politikalar çok yaygın değildir (Boyacı Üçler, 2019:173).

6.2. Yatırım Şekline Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

6.2.1. Şirket Evlilikleri ile Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Şirket evliliklerinde birleşmeler ve satın almalar olarak iki yöntem vardır. Şirket birleşmeleri iki büyük benzer şirketler tarafından kendi aralarında piyasanın verimliliğini ve piyasaların gücünü yükseltmek amacıyla gerçekleşir. Şirket satın alımı ise kendisinden daha kazançlı, daha verimli ve büyük bir şirket tarafından hisselerin satın alınması olarak gerçekleşir (Başaran, 2014: 4).

Bu tür yatırımın ırk, din, ahlak, gelenek görenek, milliyet farklılığından oluşan zorluklar, yabancı şirketlerin yerli şirketlerle birleşmeleri ya da o şirketleri satın almalarından kaynaklı siyasi olumsuzlukların oluşması ve birleşmeler ya da satın almalar sonrasında istihdamın, ücretlerin ya da yapılan sözleşmelerdeki aleyhe oluşan değişiklikler dikkat edici olumsuzluklardır (Boyacı Üçler, 2019: 173).

6.2.2. Yatay Yatırım

Yatay yatırımlarda, yabancı sermaye yatırımları aynı mal ve hizmetlerinin üretimini farklı ülkelerde gerçekleştirmesidir. Böyle gerçekleşen yatırımlarda yabancı işletme ile ulusal işletmelerin üretim süreçleri aynı olur. Yabancı sermaye yatırımlarının üretim süreçleri farklı bölümlerde coğrafyalar da yürütülür (Karakamış, 2019: 20).

Ayrıca uluslararası alım-satımın önünde oluşan engelleri aşmak ve aralarındaki rekabet yarışını güçlendirmek amacıyla yapılan yatırımlardır. Avrupa Birliği kapsamlı Amerikan şirketlerinin Avrupa Birliği alanında yatırımda bulunması buna etkili bir örnek olmaktadır (Engin ve Kızılkaya, 2017: 3).

6.2.3. Dikey Yatırım

Dikey yatırımlarda ise, yabancı sermaye yatırımları üretim süreçlerinin coğrafi olarak bölüm bölüm olmasından dolayı bu yöntem kullanılır. Yabancı sermaye yatırımı imalat zincirlerini farklı alanlara gönderir ve imalat aşamasını yabancı varlık olarak gerçekleştirmektedir. Dikey yatırımlar, birbirinden değişik girdilere ihtiyaçların olduğu aşamalı bir üretim süreçlerini içermektedir (Karakamış, 2019: 21).

6.3. Amacına Göre Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (DYY)

DYY’nin amacı; üretkenliğe yönelik, pazara yönelik, sermayeye yönelik ve kaynağa yönelik olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Girişimci yönünden girişim yapılan ülkeye yönelik seçimde pazar şartları öncelik olabilir. Bu açıdan girişimciler, pazara yönelik yapmak istedikleri girişimle pazar genişliği,

coğrafi şartlar, pazarın büyüme hızı gibi unsurları göz önünde bulundurmaktadırlar (Karakamış, 2019: 21).

Üretkenliğe yönelik firmalar yatırım yapmak için başka bir ülke aramasındaki amaç, öncelik üretim ile birlikte tüm üretim süreci boyunca verimlilik yükseltme ve maliyeti düşürmek amaçlanmaktadır. Bundan dolayı iş gücü maliyeti düşük verimliliği yüksek, ülkeler arasındaki ulaşımın daha iyi olduğu ülkeler tercihler arasındadır (Boyacı Üçler, 2019: 174).

7. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımının Ülkeye Girişlerini Etkileyen Faktörler

7.1. Politik Faktörler

Politik faktörler açısından siyasi istikrarın sağlanması söz konusu ülke için dışarıdan gelecek yabancı yatırımlar yönünden oldukça önemli bir yere sahiptir. Ülkelerdeki siyasi istikrar, ülkeye gelecek yabancı sermaye açısından oldukça önemlidir. Ülke içerisinde politik istikrarın olmaması o ülkeye yatırım yapacak işletmelerin yatırım yapmaktan vazgeçme kararı alır. Bundan dolayı siyasi istikrarın olmadığı ülkelere işletmeler yatırım yapmak istemezler. Yabancı yatırımcı için genellikle siyasi istikrarın olduğu ve devam ettiği, uzun dönemli risklerin minimum düzeyde olduğu ülkeler dikkat çekici duruma gelmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında genellikle böyle güven ortamlarının önemi çok büyüktür (Karakamış, 2019: 27).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkeye tesis kurarak, o tesisi satın alarak ya da tesise ortak olarak geldiği için politik istikrara güven ortamına büyük önem verir. Portföy yatırımları gibi ülkeyi hemen terk edemeyeceği için o ülkeye yatırım yapmadan önce siyasi otoritenin iç ve dış politikayla istikrarına bakıp güvenli bir ortam olduğuna karar verdikten sonra yatırım yapar. Bundan dolayı söz konusu gelişmekte olan ülkelere ekonomik ve siyasi istikrarla birlikte, hukuk güvenliğinin hem bireysel hem kurumsal olarak tesis edilmesi oldukça önemli bir yere ve role sahiptir (Candemir, 2009: 665-666).

Düşük vergi, yabancı girişimcilerle karşılıklı vergi anlaşması gibi uygulamaların yabancı yatırımlarda çok önem taşıdığı bilinmektedir. Bundan dolayı günümüz ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımları çekmekte istekli olan ülkeler içinde karşılıklı bir düşük vergi yarışı olduğu görülmektedir (Başaran, 2014: 11). Gelişmekte olan ülkeler özellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerine çekebilmek için pek çok alanda teşvik desteği verirken vergisel bazda da büyük destekler sunabilmektedir.

7.2. Ekonomik Faktörler

Gelişmiş ülkelere, az gelişmiş ülkelere yönelen yabancı sermaye yatırımları farklı dönemlerde farklı motivasyonlarla gelebilmektedir. Buna en iyi örnek II. Dünya Savaşından sonra gelişmiş ülkelerin hammadde yönünden görece zengin ülkelere yönelik yaptıkları yatırımlar gösterilebilir.

Bir ülkeye yabancı sermaye yatırımlarının gelmesi için katkı sağlayan faktörlerin bazı dönemlerde değişim gösterdiği ifade edilebilir. Farklı zamanlarda ülkeye yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için farklı niteliklerin olması gereklilik göstermiştir. Bir ürünün üretimini belirleyen faktörler; üretim yapılacak yerin belirlenmesi, ulaşım maliyetleri ve ticari engeller olarak görülmektedir. Ayrıca bunlarla birlikte ekonomik faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz (Karakamış, 2019: 28);

- Ucuz niteliksiz iş gücü,
- Nitelikli iş gücü,
- Fiziki alt yapı,
- AR-GE'dir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları özellikle küresel rekabette avantaj sağlayacak ülkelere yatırım yapmayı tercih ederler. Bu cihetle kâr oranlarını yüksek tutmak için de pazarı geniş ve kişi başına milli geliri yüksek olan ülkelere yatırım yapmayı tercih ederler.

7.3. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler

Ülkelerdeki iç yatırım iklimi, çok kapsamlı ve hareketli bir yapıya sahiptir. Yabancı sermaye yatırımları yönünden ülkenin sahip olduğu siyasi ve ekonomik istikrar ile birlikte uygulamış olduğu politikalarında ayrıca önemli bir yere sahiptir. Ev sahibi ülkenin politik ve ekonomik istikrarın yanında, yabancı yatırımlar için esnek politikalar izleyen ve bu konuda istikrarlı olan bir hükümetin var olması

ve önemli biçimde devam ettirilen ulusal kalkınma programları, yabancı yatırımcıların her daim dikkate aldığı ciddi bir değişken olmaktadır (Boyacı Üçler, 2019:180).

Genel anlamda yatırımcılar mal varlığının tehlikede olduğu, her an devlet yönünden el konulacağı ya da sermaye ve karlarının ülkedeki çıkışlarının belli olup olmadığı sıkıntıların yaşanacağı ülkelere yatırım yapmaktan kaçınırlar. Bundan dolayı yabancı sermaye yatırımlarını kendi ülkelerine çekmek için arayışta olan ülkeler, bu tür yatırımlar için gerekli olan güveni sağlamak durumundadırlar. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları için önemli olan bir diğer hususta hukuk güvenliğinin sağlanmış olmasıdır. Bu kapsamda söz konusu devletler, yabancı yatırımcılar için sağlanacak ekonomik bağımsızlık kapsamında, ticaret politikaları ve para politikası, ekonomiye müdahale, yabancı yatırımcılara sağlanan mülkiyet haklarıyla ve diğer yasal düzenlemelerle özendirici bir politika benimsemeleridirler. Genellikle bu tür düzenlemeler yatırım ortamının belirleyici unsurlarıdır (Eğilmez, 2016).

8. Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımının Gelişimi

Günümüzde, Türkiye ve benzeri ülkelerin en önemli sorunları yatırım yetersizliğidir. Bununla birlikte bu tür gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları ekonomik sorunlar başta ödemeler bilançosu, işsizlik, döviz kurunda istikrarsızlık, enflasyonist baskılar, borç yükünün yüksekliği gibi hususlar kalkınma hızlarını ve sürdürülebilir kalkınmayı olumsuz yönde etkilediği söylenebilir (Uludağ, 1991: 49).

Türkiye’nin ekonomik büyüklük yönünden dünyada 20. Sırada olması sahip olduğu potansiyelle birlikte önem kazanmaktadır. Bu potansiyel kapsamında genç ve dinamik bir nüfusa sahip olması, eğitim yönünden beşeri sermayeye ulaşabilecek potansiyele sahip olması, teknolojik gelişime açık olması ve enerji altyapısı gibi hususlar ifade edilebilir. Ayrıca hızla gelişen girişimcilik potansiyelinin bulunması ve üretim ve işgücü maliyetlerinin nispeten diğer ülkelere göre daha düşük olması yaygın bilinen ve kabul gören bir yaklaşımdır (Karakamış, 2019: 43).

Üstelik Türkiye’nin de göze çarpan bir ülke olmasının da, ekonomik ve siyasi istikrarı, toprak konumu ve büyük pazar imkânı gibi özelliklerinin yanı sıra Kafkasya, Ortadoğu ve Avrupa bölgesi için nakliye imkânlarının da olması yararlı olmuştur (Karakamış, 2019: 43). Böylece küresel ölçekte pazar payını artırma imkânının bulunmuş olmaktadır.

8.1. Türkiye’de 1970 ve 1980 Dönemi Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Türkiye’de ekonomik olarak izlenen politika kapsamında 1970’li yıllarda da ithal ikameci sanayileşme politikası ön planda tutulmuş ve bu kapsamda ekonomik gelişimin sağlanması için çaba harcanmıştır. Ancak Türkiye’deki ekonomik ve siyasi gelişmeler ile birlikte dünyadaki ekonomik ve siyasi gelişmeler kapsamında yaşanan olumsuzluklar özellikle ekonomik krizler ve Kıbrıs Barış Harekâtının ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemesi ve ülkeye karşı uygulanan ambargo politikası doğrudan yabancı sermayenin çekilmesini büyük ölçüde olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca iç pazarın daha ucuz ithal hammadde ve ara mal temin etmeleri için Türk lirası değerli tutuldu ve bu durumdan dolayı ihracat olumsuz etkilendi (Dumludağ, 2003: 22-23).

1980 öncesinde bürokratik işlemler, ticaret alanlarının, teknoloji ve kâr transferlerinin sınırlandırılması, yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye’de faaliyette bulunan şirketlere ortaklığı gibi birçok konuda sınırlamalar yapması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkede yatırım yapmasını ya da faaliyet göstermesini bu tür kısıtlamalar engellemiştir. İç piyasaların yabancı yatırımlara karşı korunmasının da bu dönemde uygulanmakta olan dışa bağlı sanayileşme planının önemi çok büyüktür. Bu dönemde yaşanmış olan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, hükümetin istikrarsızlığı, yeterli olmayan iktisat politikalarının uygulamaları, eğitilmiş insan gücü ve alt yapının eksikliğinden kaynaklı nedenlerden dolayı 1980’li yıllara kadar doğrudan yabancı sermayenin girmesi için verilen izinlerin toplam tutarı 228 milyon dolardır (Boyacı Üçler, 2019: 192).

Türkiye ekonomisi 24 Ocak kararları ile birlikte dışa açık makroekonomik politikalar belirlemiş olup yabancı sermaye yatırımlarının hız kazanması noktasında önemli kararlar alınmıştır. İlk olarak kanunlarda önemli düzenlemelere gidilmiştir. Doğrudan yabancı sermayeden sorumlu birçok kurum olmasının neden olduğu engeller görülerek birçok bakanlıkların yapması için verilen yetkiler kaldırılmıştır ve bunları yeni kurulmuş olan Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü çerçevesinde toplanmıştır. İkinci olarak 8/168 sayılı doğrudan yabancı sermaye bünyesinde kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla birlikte yabancı sermaye firmalarının ekonominin hangi alanlarında icraatta bulunabilecekleri konusuna açıklık getirilmiştir (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014: 42).

Kanunda aynı zamanda şirketlerdeki yabancı ortakların payları ile ilgili konu içinde açıklık getirildi ve doğrudan yabancı sermayenin de katılması sayesinde kurulmuş olan her türlü ortaklığın pay oranı hangi şartta olursa olsun Türk girişimi sayılacağı vurgulanmıştır. Bundan dolayı 1971 döneminde getirilen %49'luk en yüksek katılım oranı kaldırıldı. Kanunların kendisiyle birlikte getirdiği düzenlemeyle doğrudan yabancı sermayeli şirketlerin bütün sektörlerde yatırımlar yapabileceği belirtilirken bu şirketlerde çalışan yabancı görevliler ile ilgili sınırlamalar da büyük ölçüde kaldırılmıştır (Dumludağ, 2003: 23-24).

Türkiye dışı kapalı ekonomiden, dışı açılma ve ekonomik serbestleşme sürecine 24 Ocak 1980 İstikrar Kararı ile önemli adımlar atmıştır. 24 Ocak istikrar programıyla yabancı sermayeye uygulanan sıkı denetimler, yüksek vergiler azaltılmış ve doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmek için yasal düzenlemelerle yatırım ortamını iyileştirme çalışmalarına gidilmiştir.

8.2. Türkiye’de 1990 ve 2000 Sonrası Doğrudan Yabancı Yatırımlar

1990’lı yıllarda kimi gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekme noktasında gerekli çabayı, özeni ve planlamayı başarılı bir şekilde gerçekleştirirken Türkiye gibi gelişmekte olan kimi ülkelerde doğrudan yabancı sermayenin kazanımlarına ulaşabilme noktasında yeterli başarıyı gösteremediği gibi izlenen ekonomi politikası nedeniyle de sıcak para girişlerinin oldukça yüksek düzeyde seyretmesi ve makroekonomik politikalar üzerinde sıcak paranın olumsuz etkisi kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır. 1994 yılından beri Türkiye de gerçekleşen yeni yatırımların oldukça az seviyelerde olduğu görülmüştür (Dumludağ, 2003: 26).

Türkiye’de Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra IMF öncülüğünde Güçlü ekonomiye geçiş programı hazırlanmış ve programın uygulanmasıyla enflasyon oranının ve faiz oranının düşmesiyle başarılı bir şekilde sonuçlanmıştır. 2000 yılı dönemindeki GSM ihalesinin başarılı bir şekilde sonuçlanması 2001 yılında gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girişinin yüksek düzeylere kadar gerçekleşmesine neden olmuştur. Fakat 2001 yılında gerçekleşen küresel finans krizinden kaynaklı 2002 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girişinde azalma olmuştur. 2002 yılında tek partili hükümetin yönetime gelmesi ile birlikte istikrarsız olan siyasi istikrar düzelmiş ve iyileşmiştir. İktidarın Türkiye’nin AB’ye üyelik süreci esnasında ortaya koyduğu performansı ve uyguladığı yol yabancı yatırımcılar için Türkiye dikkat çekici bir konuma gelmiştir. 2003 yılı ve takip eden yıllar boyunca Türkiye’ye giriş yapan doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarında kısa süre içerisinde yüksek seviyelere ulaşmıştır (Başaran, 2014: 28).

Ekonominin kalkınmasında yabancı sermayenin katkılarından yararlanmak isteyen Türkiye’nin 24 Ocak 1980 yılında uygulamaya koyduğu ekonomik istikrar kararları bünyesinde dışı açık bir ekonomik kalkınma stratejisinin benimsenmesinin ardından, doğrudan yabancı sermaye için yapılan düzenlemelerin en önemlisi 17 Haziran 2003 yılında uygulamaya konulan 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” olmuştur. Bu kanunla birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının uygulanmasında izin ve onay sistemi kaldırılmış yerine bilgilendirme sistemi getirilmiştir (Bal, Göz, 2010: 458).

4875 sayılı kanunda eski yasada olmayan yeni iyileştirmelerde mevcuttur. Örnek olarak eski yasada yabancı girişimcinin yurtiçinde elde ettiği kazanç ya da finansal değeri olan yatırımın tekrardan yatırıma dönüştürmesi yabancı sermaye olarak sayılmazken 4875 sayılı kanunun 2. fıkrası bu ekonomik değerlerin tekrardan yatırıma dönüşmesi yabancı yatırımlar olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte, dışarıdan gelen araç ve gereç, fikir ve ARGE çalışmaları gibi getirilen sermaye yabancı sermaye olarak kararlaştırılmıştır. Bundan dolayı, eski yasanın yanı sıra yeni yasa yabancı sermaye tanımını genişletmiştir (Töre, 2015: 139).

Yatırım miktarlarına bakıldığı zaman 2000 dönemindeki yaklaşık olarak 3,5 milyar dolar yatırımların, 2003 dönemi zamanlarında 1,2 milyar dolar olarak yüksek düşüşler göstermektedir. Bu azalışın ardında yatan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleriyle birlikte ülke ekonomisinin de yaşanan kırılganlık doğrudan yabancı sermaye yatırım girişinde azalma göstermiştir (Erdil, 2007: 108).

1980’lerde imalat sektörüne yöneltilen yatırımlar önem arz ederken 1990’lardan itibaren oklar hizmet sektöründeki yatırımlara kaymış ciddi yükselişler yaşanmıştır. 2000 yılından sonra da hizmetler sektöründeki önem günümüzde de hala artarak önemini ve yerini korur. İlk başlarda Türkiye açısından önemli ölçüde olumsuz bir durum gibi gözüken bu olgu, dünyada gerçekleşen ilerlemeler ve yönelmeler için doğru analiz yapıldığında gelişmelerin neredeyse normal olduğu gözlenmektedir. Ayrıca 1980 dönemi sonrasında dünyanın Doğrudan Yabancı Yatırımının sektörel yapısındaki dönüşümünde aynı

olduğu belirlenmiştir. Yani dünyada ve Türkiye’de yatırımlar imalat sektöründen hizmetler sektörüne (bankacılık, finans, sigortacılık, turizm) kaydığı belirlenmiştir (Yavan, 2006: 41).

Önceden yatırımlarda etkili olmayan gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri ise, 2005 yılının ardından yükselişe geçmiştir. ABD’de gerçekleşen Mortgage Krizi yatırımcılar açısından çok fazla kârlara sahip olabilecekleri, gelecek vaat eden pazar arayışlarına itilmesinin Türkiye’deki perakende gayrimenkul sektörü olarak bilinen alışveriş merkezi yatırımlarına doğru yönlendirildiği düşünülmüştür. Türk halkının değişmekte olan alışveriş alışkanlığı, sokakta yaptığı alışverişten alışveriş merkezine yönelen alışveriş tercihlerinin, alışveriş merkezlerinin hafta sonu için vakit geçirme, eğlence ve yaşam merkezi haline gelmesiyle başlayan ve artmakta olan büyük şehir nüfusunun, yabancı yatırımcının sektöre yönelik dikkatini arttırmıştır (Bal ve Göz, 2010: 460).

2005 dönemi Türkiye için doğrudan yabancı sermaye yatırımları açısından geçmiş yıllarla karşılaştırıldığında önemli bir yükseliş dönemi olduğunu göstermektedir. Bu dönemden itibaren Türkiye’de gerçekleşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişlerine bakıldığı zaman, yabancı yatırımcının, yeni işletmeler kurmak yerine satın alımlar ya da ortak olma veya gayrimenkul yatırımlar gibi ülkeye giriş yönelimlerinin fazla olduğu gözlemlenmektedir. Bundan kaynaklı ülkeye giriş yapan yabancı yatırımcının yapmış olduğu bu satın alımlar şirket için yatırım bazındayken, ülkemiz için ise bir yatırım özelliği teşkil etmemektedir (Başaran, 2014: 29).

Türkiye’ye 2005 dönemine kadar beklenen düzeyde yatırım çekilememesinin nedeni uzun yıllar boyunca çözülemeyen ekonomik istikrarsızlık ve politik istikrarsızlıklar olduğu görülür.

2006 dönemi yükselişin en çok yaşanan dönemi olduğu görülmektedir. Türkiye’nin bu başarısının nedeni AB ile müzakerelerin başlama kararı olması, AB yolunda yapılmış olan düzenlemeler ve doğrudan yabancı sermayeler açısından yapılan özelleştirmeler olarak açıklanabilmektedir (Başaran, 2014: 29).

2008’in sonlarına doğru küresel krizin etkisi ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının girişleri yavaşlamaya başlamıştır. Bu yavaşlama 2009’da yerini yükselişlere bırakmıştır.

2010 yılından itibaren Türkiye’ye yönelik portföy yatırımlarının ciddi oranlarda artış gösterdiği söylenebilir. Ancak DYY ve portföy yatırımlarının seyrine bakıldığında, DYY kriz dönemlerinde de dahil olmak üzere portföy yatırımlarına kıyasla daha istikrarlı olduğu görülmektedir. DYY’nin durgunluk ve kriz dönemlerinde ev sahibi ülkeyi terk etmeleri kısa dönemde mümkün değildir. Oysa portföy yatırımlarının ülkeden kaçışları daha hızlı ve yüksek miktarda olmaktadır. Bu nedenle ülkeler DYY yatırımlarını çekmekte daha istekli olmaktadır (Boyacı Üçler, 2019: 197).

2012 dönemi dünya ekonomisindeki kırılganlıkların ve belirsizliklerin devam etmesi Türkiye açısından genel anlamda ekonomik istikrarının bozulmadığı bir dönem oldu. Türkiye, coğrafi konumunun avantajı ve hızlı bir şekilde büyüyen ekonomisi ile uluslararası birleşmeler ve satın alma işlemleri bakımından dikkat çekici olmasını ve istikrarlı duruşunu devam ettirmektedir (Başaran, 2014: 37).

Tablo 1’e göre, Türkiye’nin doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2005 ile başlayan süreç içinde 2006, 2007 ve 2008 yıllarında Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerinin üst seviyede sürdürüldüğü yıllarda 20 milyar dolar seviyesine ulaşmış olduğunu belirtebiliriz. Bununla birlikte 2008 küresel finans krizinin yarattığı etki neticesinde doğrudan yabancı sermaye akımlarında bir istikrarsızlığın hüküm sürdüğü görülmektedir, öyle ki 2009 yılında doğrudan yabancı sermaye yatırımları 8,6 milyar dolar iken 2010 yılında 9,1 milyar dolar, 2011 yılında ise 16,2 milyar dolar olarak yükseldiği görülmüştür. 2012, 2013 ve 2014 yıllarında 13 milyar dolar civarında seyrettiği gözlenmektedir. 2015 yılında 19,3 milyar dolar olan doğrudan yabancı sermaye rakamı 2020 yılına kadar azalarak devam etmiştir. 2021 ve 2022 yıllarında ise 13 milyar dolar civarında gerçekleştiği ifade edilebilir. Tabloda görüldüğü üzere sermaye akımları içinde doğrudan yabancı sermayeden gayrimenkule doğru gerçekleşen bir sermaye süreci yaşandığı görülmektedir. Bu durumun gösterdiği Türkiye’nin sahip olduğu ekonomik yapı ve uyguladığı iktisadi politikalar ve ülkede yaşanan hukuki problemler nedeniyle ülkeye giren yabancı sermaye akımları içerisinde gayrimenkul satışlarının ön plana çıkmasına neden olduğu görülmektedir (Eğilmez, 2023).

Ayrıca, Uluslararası Yatırımcılar Derneği (YASED) raporuna göre uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin (UDY) 2016 yılsonu değerlendirme raporuna baktığımızda Türkiye’ye UDY girişleri 2016 dönem sonu 12 milyar 273 milyon dolar gerçekleştiği görülmektedir. Bu yılsonu rakamı, geçen yıllara karşılaştırıldığında %31 oranında bir düşüş gözlemlenmiştir. 12,2 milyar dolar uluslararası doğrudan yatırım girişinin 6,2 milyar doları net UDY sermaye girişleri, 2,1 milyar doları ise diğer sermayeleri ve

3,9 milyar dolar kısım ayrıca yurtdışında yaşayan kişilerin gayrimenkul alımlarını oluşturmaktadır. Gayrimenkul alımlarından kaynaklı sermaye girişi toplam bütün sermaye girişlerinin %32'ini oluşturduğunu ifade etmek mümkündür (YASED, 2017:2).

Tablo 1: Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri

Yıllar/Milyar (USD)	DYS Yatırımları	Gayrimenkul	GSYH	DYS/GSYH (%)
2005	10,0	1,8	505	2,0
2006	21,2	2,9	552	3,8
2007	22,1	2,9	683	3,2
2008	28,3	2,9	783	2,3
2009	8,6	1,8	652	1,3
2010	9,1	2,5	777	1,2
2011	16,2	2,0	838	1,9
2012	13,7	2,6	878	1,6
2013	13,6	3,1	958	1,4
2014	13,3	4,3	940	1,4
2015	19,3	4,2	867	2,2
2016	13,8	3,9	870	1,6
2017	11,1	4,6	859	1,3
2018	12,8	5,9	797	1,6
2019	9,3	5,0	761	1,2
2020	7,7	4,4	717	1,1
2021	13,3	5,6	807	1,6
2022	13,4	6,3	906	1,5

Kaynak: Eğilmez, 2023

Türkiye’de Mart 2019 yılında küresel düzeyde yaşanan COVID salgını ile birlikte ortaya çıkan durum doğrudan yabancı sermaye akımlarının 2019’dan bu yana düşüş göstermesine sebep olmuştur. Bu kapsamda 2019 yılında 9,3 milyar dolar iken 2020 yılında yaklaşık olarak 8 milyar dolara yakın bir değer almıştır. Yaşanılan COVID sürecinin sonlanmasıyla ulusal yatırım sürecinin 2021 döneminde toparlanmanın gerçekleşmesiyle Türkiye’ye giriş yapan doğrudan yabancı yatırım düzeyi, 2021 döneminde 12,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte 2022 yılı rakamı ise 13,4 milyar dolar olduğunu göstermektedir (Kahraman, 2023: 57).

Yıllar itibarıyla doğrudan yabancı sermaye akımları 2023 yılında 10,95 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (www.worldbank.org). 2024 yılı için doğrudan yabancı sermaye tutarının 11,3 milyar dolar düzeyinde gerçekleştiği ifade edilmektedir (www.invest.gov.tr, 2025). İfade etmiş olduğumuz doğrudan yabancı sermaye tutarları Türkiye açısından önem taşımakla birlikte Türkiye’nin kalkınma hamlesini hızlı ve sürekli bir şekilde gerçekleştirebilmesi için önem taşımaktadır. Ne var ki, siyasi istikrarsızlık beraberinde ekonomik istikrarsızlığın yaşanmasına neden olurken makroekonomik dengelerinde bozulmasına sebep olmaktadır. Ayrıca hukuk güvenliği çerçevesinde doğrudan yabancı sermayenin artırılmasında önemli bir role sahip olduğunu da unutmamak gerekir.

9. Sonuç

Yabancı sermaye yatırımları bilindiği üzere kısa vadeli ve uzun vadeli olmak üzere temelde 2’ye ayrılır. Kısa vadeli yabancı sermaye yatırımı ise portföy yatırımları olarak adlandırdığımız sıcak para girişlerini özendirici yatırımlar olarak bilinmektedir. Diğerisi ise uzun vadeli yabancı sermaye yatırımları doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile özdeşleşen yatırımlardır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının (DYSY) sermaye birikimini artırma ve istihdamı artırıcı etkisi, bilgi birikimi ve teknolojik transfer sağlamasıyla ev sahibi ülkenin ödemeler dengesini, teknolojik gelişimini ve istihdam hacmini arttırmada pozitif etkisi vardır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı uzun vadeli bir yatırımdır ayrıca ev sahibi ülkeye katkıları büyüktür. Bundan dolayı gelişmekte olan ülkenin tercihi yabancı sermaye yatırımlarıdır.

Türkiye 1980’den sonra dışa açık bir ekonomiye geçmiş ve bu dönemde DYSY’nin git gide arttığı gözlemlenmektedir. Türkiye, yabancı sermaye yatırımlarına gereksinim duyduğu için bu durumdan

kaynaklı birçok ekonomik özendirmeler uygulamıştır. 1980 dönemine kadar Türkiye’nin yabancı sermaye yatırım düzeyi düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir.

24 Ocak istikrar kararlarıyla iyileştirme süreci devam etmiştir, ancak ekonominin içinde bulunduğu güvensizlikler, enflasyonun istikrarsızlığı, siyasi düzensizliğin nedenleriyle yabancı yatırımda yeterli bir yükseliş elde edilememiştir. 2003 döneminde, 4875 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte yabancı yatırımlarda yatırımı zorlaştıran izin alma ve onay sistemi kaldırılmıştır ve doğrudan yabancı yatırımın artırılmasına yardımcı olacak durumlar geniş bir titizlikle düzenlenmiştir.

Türkiye’de hizmetler sektörü 2000’li dönemlerde önemli bir yatırım haline gelmiştir ve günümüzde de her geçen gün artırarak önemini korumaktadır. Önceleri gayrimenkul kiralama yatırımları da etkili olmamıştır ama 2005 dönemiyle birlikte yükseliş göstermiştir. Son dönemlerde devlet politikası olan ve gündemden düşmeyen özelleştirmelerde Türkiye doğrudan yabancı sermaye girişi için bu politikayı bir yöntem olarak kullanmaya başladığı görülmektedir.

Türkiye’ye gelen yabancı sermayeler istihdam artırıcı, teknoloji geliştirici, AR-GE çalışmalarına katkı sağlayan yatırımlar olmadığını söyleyebiliriz. Türkiye’ye gelen yatırımlar son yıllarda birleşme ve satın alma şeklindedir. Bundan dolayı yeni teknolojiye, yeni fabrikaların kurulmasına ya da mevcut kurulu olan iş bölgelerini büyütürken ülkeye daha çok istihdamı yaratacak olan yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duymaktadır. Bununla birlikte sektörel bazda katma değeri yüksek, teknolojiye dayalı ve istihdamı teşvik edici doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkemizde artırılması hususunda gelişmiş ülkelerle ikili görüşmelerin yürütülmesi bu konudaki kazanımların artmasına da vesile olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alagöz, M., Erdoğan, S. & Topallı, N. (2008). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme: Türkiye deneyimi 1992-2007. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 79-89.
- Aktaş, A., Cural, M. (2021). Türkiye’nin dış finansman ihtiyacı ve dış finansman kaynaklarının gelişimi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(22), 307-326.
- Arıkan, D. (2006). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları. İstanbul: Arıkan Yayınevi.
- Bal, H. & Göz, D. (2010). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve Türkiye. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 450-467.
- Başaran, U. (2014). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik.
- Beşoluk, E. & Keskin, A. (2023). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri: Hacker ve Hatemi-J nedensellik analizi. *Journal Of Emerging Economies Policy*, 8(1), 266-284.
- Bozdağlıoğlu, Y. & Evlimoğlu, U. (2014). Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel süreçte gösterdiği gelişim: hukuksal ve ekonomik yansımaları. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 32-52.
- Candemir, A. (2009). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler. *Ege Üniversitesi İşletme Bölümü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 659-675.
- Ceylan, T. (2025). The impact of foreign direct investments on unemployment in Turkey: ARDL bound test analysis. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 38-52.
- Turaboğlu, T. T. (2015). Uluslararası Yatırım Akımları (Ed. Delice, G., & Ege, İ.). *Uluslararası Finans Teori, Politika ve Uygulama*. (s.345-367). Gazi Kitabevi Yayınları.
- Dumludağ, D. (2003). Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel gelişimi. *Toplum ve Bilim*, 96, 241-273.
- Değer, S. (2022). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arası ilişkiler: simetrik ve asimetrik nedensellik analizleri (2005-2020). *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Ekonomi Dergisi*, 18(2), 105-131.
- Dziuba, P. (2012). International portfolio investments: the specificity of post-crisis renewal. Recent trends in the economics of innovation literature through the lens of industrial and corporate change. FEP working papers no. 395, 2010.
- Eğilmez, M. (2016). Kendime yazılar. <https://www.mahfiegilmez.com/2016/08/dogrudan-yabanc-sermaye-yatirimlar-ve.html> (Erişim Tarihi: 20.03.2025).

- Eğilmez, M. (2023). Kendime yazılar. <https://www.mahfiegilmez.com/2023/12/turkiyeye-yonelik-yabanc-sermaye.html> (Erişim Tarihi: 21.03.2025).
- Engin, C., Kızılkaya, E. (2017). 2002 yılı sonrası Türkiye’de doğrudan yabancı sermayenin gelişimi ve önemi. 3. *Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26 27 28 Ekim, 2017, Kahramanmaraş*.
- Erdil, B. (2007). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve Türkiye’de 1990 sonrası dönemde istihdama etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?end=2023&locations=TR&start=2000>. (Erişim Tarihi: 25.03.2025).
- <https://www.invest.gov.tr/en/News/News-from-Turkey/Pages/turkiyes-fdi-inflows-reach-usd-11.3-billion-in-2024-defying-global-downturn.aspx>. (Erişim Tarihi: 25.03.2025).
- Kahraman, O. (2023). *Politik istikrarın doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisi: Türkiye örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Artuklu Üniversitesi, Mardin.
- Karakamış, F. (2019). *Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları: 1990-2002 dönemi ile 2003-2018 döneminin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Boyacı Üçler, G. (2016). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Uygulaması (Ed. Kubar, Y.). *Seçme Konular ile Güncel Ekonomik Sorunlar* (s. 163-209). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gökçeli, E. (2024). Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yüzyılında Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi (Ed. Özçelik, Ö. & Özbek Çiftçi, R. İ.). *Türkiye Ekonomisinin Yüzyıllık Panoraması II* (s. 79-94). Gaziantep: Özgür Yayınları.
- Şener, S. (2008). *Yabancı Sermaye*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Töre, İ. (2015). Geçmişten günümüze Türkiye’de yabancı sermaye mevzuatı. *Erzincan Binali Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(3-4), 123-148.
- Titiz, İ. (2018). Türkiye açısından doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişiminin değerlendirilmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 4(17), 293-313.
- Uludağ, R. (1991). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Uygulaması*. Ankara: Ramazan Uludağ.
- YASED, (2017). *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2017 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu*. 6 Aralık 2024, www.yased.org.tr. (Erişim Tarihi: 25.03.2025)
- Yavan, N. (2006). *Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların lokasyon seçimi üzerine uygulamalı bir araştırma*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.